

Л. О. Шашкова

доктор філософських наук, професор

ЛЮДИНА ЯК ТВОРЕЦЬ І ТВОРІННЯ: АКСІОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ НАУКОВИХ І БОГОСЛОВСЬКИХ ДІАЛОГІВ

В обширі тематики сучасного дискурсу науки і релігії особливо акцентована проблема цінностей, а саме той аспект, що пов'язаний з усвідомленням творчої сутності людини. Розглянуто погляди Н. Вінера щодо взаємин людини і машини як творця і його творіння та розширення цієї теми в контексті проблематики клонування.

Ключові слова: наука і релігія, творець і робот, клонування.

Останніми роками до викладання в університетах активно включена навчальна дисципліна "Наука і релігія", хоча актуальність викладання таких курсів має далеко не однакою оцінку в різних навчальних програмах. Але однозначно вона є значимою для викладання принаймні на філософських і богословських факультетах. Європейські та американські університети, які у справі викладання тематики науки й релігії мають багатий досвід, пішли значно далі українських. Фундаментальним підґрунтям викладання такого курсу є значна кількість текстів учених, богословів і філософів з даної проблематики. Причому такі тексти – це головним чином праці філософського, наукового, а більшою мірою теологічного характеру, які репрезентують, як правило, виразні позиції. Останні часто можна оцінити як ідеологічні, через їх віддзеркалення чи то наукових, чи то богословських поглядів з явним акцентом, відповідно до прихильності самого автора. Це, звісно, є доволі природним. Але водночас хотілося б привернути увагу до потреби комплексного розгляду проблематики взаємин науки й релігії з неупередженої позиції, якнайбільше відстороненої від ідеологічних акцентів. Якщо говорити про сучасний дискурс тематики науки і релігії, то він представлений множиною підходів, різноманітністю проблем, містить широке коло питань та спроб їх розв'язання. Тому розібратися в існуючих позиціях, адекватно викласти точки зору авторів є першим розгорнутим завданням. І таке завдання зовсім не просте.

Викладання авторкою курсу "Наука і релігія" на філософському факультеті Київського національного університету імені Тараса Шевченка дало можливість ґрунтовно ознайомитись не лише з

дослідницькими розвідками в цій галузі, але й накопичити досвід у викладанні такого складного і особливого курсу. Природно, що такі штудії можна розпочати з обговорення природи науки і природи богослов'я, провести співставлення їх методологічних особливостей та понятійного апарату, описати та проаналізувати моделі взаємин науки і релігії, певні періоди в історії цих взаємин, вирізнити типи і форми, доречним також буде звернутися до історії формування сучасної наукової картини світу на засадах ідей християнства, що має суттєве значення для розуміння дискусій науковців і богословів, спів ставити засади сучасної наукової і релігійної картини світу тощо.

Сучасна людина не може уявити собі світ без досягнень науки. Телевізор, комп'ютер, мобільний телефон, Інтернет настільки увійшли в наше повсякденне життя, що важко відмовитися від тих зручностей і переваг, які пов'язані з їх використанням. Крім того, відкриття у сучасній біології та медицині дають людині надію в недалекому майбутньому подолати хвороби та продовжити життя. Останнім часом широкий інтерес викликають праці провідних учених з космології, фундаментальної фізики, присвячені питанням історії та будови світу, проблемі виникнення Всесвіту, життя і людини. Водночас, так само, як людину цікавить коло питань, які ставить наука, її турбують інші проблеми. Вони не менше значимі й не завжди наука дає на них відповіді. Як правило, це проблеми сенсу життя людини, спрямування розвитку світу та його мети тощо. Традиційно на ці питання давала відповіді релігія, сьогодні деякі з них мають і наукове розв'язання. Але нас передовсім цікавить, чи мають сенс і цінність сьогодні релігійна точка зору з цього приводу, чи можливо її сприймати серйозно, враховуючи сучасні досягнення науки?

Навіть не дуже глибокого ознайомлення з взаєминами науки і релігії в історико-культурному контексті достатньо для виявлення принаймні двох сучасних міфів, пов'язаних з іменами Г. Галілея і Ч. Дарвіна, яких традиційно вважають протинікниками релігії та "борцями за перемогу світла науки над темрявою релігійної свідомості". Це доводить, що історично протягом останніх півто-

ра-двох століть у свідомості багатьох людей сформувалося таке відношення до науки і релігії як сил, які постійно протидіють, причому наука уособлює сили прогресу, а релігія – консервативні сили. Насправді такі взаємини значно складніші й саме цим цікаві для дослідника.

Хрестоматійні приклади з Галілеєм і Дарвіном свідчать про те, як може взаємодіяти наука і релігія. У кожній з цих двох ситуацій виявилось, що певні переконання, які раніше поділялися усіма людьми, а саме – Земля як центр світоустрою та ідея незмінності видів – потребують радикального перегляду. Завдяки релігійному мисленню ці положення вже були закладені у масову свідомість як вихідна передумова, так що і власне релігійне мислення так само потребувало зміни для співвіднесення свого світорозуміння з іншими уявленнями та знаннями. Цей процес був не простим. У кожному випадку спостерігався початковий супротив новим ідеям, але жодною мірою не одностайність. У той самий час наукові дані з початку були зовсім не однозначні, тому то не вщухали дискусії й серед учених, оскільки для наукової свідомості радикальні зміни настільки ж складні, як і для релігійної. Однак, врешті-решт в обох випадках прийшла ясність. Богослов'я прийшло до висновку, що цінність людського роду не визначається ні тим, чи розташована Земля у центрі світу, ні тим, чи був *Homo sapiens* створений миттєво і окремо від усіх інших біологічних видів.

Доволі поширеним серед наукової спільноти є погляд на нейтральність науки по відношенню до віри або невіри через вирішення наукою питань іншого стибу. Проте досягнення сучасної теоретичної фізики спростовують простоту і недалекоглядність такого роду тверджень. Тільки на перший погляд здається, що науку цікавить будова світу та його походження, а релігію – мета його існування, і на цій підставі можна стверджувати, що вони працюють в межах зовсім різних парадигм. Справа в тому, що на рівні описової онтології, таке твердження має рацію, проте якщо перевести його у морально-ціннісну площину, настільки просте розмежування провести дуже складно.

Також загальним місцем у протиставленні науки й релігії довгий час залишалася проблема цінностей. На відміну від релігії, з її спрямуванням на моральні приписи, в науці довгий час залишався домінуючим ідеал нейтральності в ціннісному відношенні. Втім, останні десятиліття серед філософів, учених, теологів поширюються інші погляди на ціннісний статус науки. У своїх працях сучасні науковці й богослови висловлюють спільну думку, що на запит Галілея "чи не заважає Святе Письмо вивченню природи" неможливо відповісти, не торкаючись проблеми цінностей. Якщо дослідник задається питанням сутності істини, то роздумує в руслі певних ідей та оці-

нює дійсність у відповідності з цінностями. І якщо в сучасному світі вирішальним поки що є не той факт, які саме ідеї та цінності висувуються, а той, що дійсність взагалі витлумачується в світлі ідей та цінностей, то в майбутньому, на думку В. Гейзенберга, все має бути навпаки.

Аналіз проблем походження і сутності людини та їх розв'язання силами сучасної науки і богослов'я підтверджує актуальність звернення до творчого доробку засновника кібернетики Норберта Вінера. У комплексі проблем співвідношення науки і релігії центральною для Н. Вінера була проблема співвідношення між творцем (God) і його творінням (Golem), а точніше – між творчими силами людини і створеною її генієм кібернетичною машиною [1; 2]. У праці "Творець і робот" (1964) Н. Вінер розглянув три основні проблеми кібернетики, тісно пов'язані з перспективами розвитку людського суспільства: проблема машин, що здатні до самонавчання, проблема самовідтворення машин, проблема взаємовідношення людини і машини. Морально-етичні аспекти цих глибоких, ціннісно виражених проблем, поставлених науково-технічною революцією, розглядаються видатним ученим з передових, гуманістичних позицій. Що несе людству "магія автоматизації", яке місце в людиномірному комплексі "людина – машина" належить людині, яка моральна відповідальність учених і урядів, що спрямовують стрімкий поступ автоматизації. Такі питання хвилюють автора. Відповіді Н. Вінера значною мірою відображають умонастрій учених того часу. Розглядаючи проблему взаємовідношення людини і машини, Вінер вважає найперспективнішим шляхом розвитку їх розумний симбіоз, в якому спрямовуючою силою є людські цілі: "Людині – людське, обчислювальній машині – машинне" – таке гасло Н. Вінера. Ідеї симбіозу ілюструються автором на прикладі розвинутих на той час біоелектронних пристроїв, машинного перекладу за участю людини-редактора та діагностичних машин. Разом з тим Н. Вінер підкреслює, що догматичне розмежування можливостей живого і неживого, надмірне протиставлення людського і машинного так само неправомірне, як і релігійне піднесення Бога над людиною. Тому вчений у своїй праці виступав проти як релігійних, так і псевдонаукових догм, які обмежують силу людського розуму і заважають розвитку науки. Тема боротьби з догматизмом була для нього однаково актуальною як для науки, так і для релігії. "Тільки із смертю догми починається наука" – це висловлювання Г. Галілея відображує позицію Н. Вінера.

Зрозуміло, що як кібернетика Н. Вінера цікавили передовсім лише певні питання, пов'язані з тією частиною знання, яка є наукою про управління і зв'язок. Він уважав, що ці питання знаходяться поблизу тієї межі, де наука стикається з

релігією. Читаємо від автора: якщо розглядати-мемо пізнання лише з позицій Всезнання, влади – лише з позицій Всемогутності, а культ – лише з позицій Єдиного Богу, то ми заплутаємося в метафізичних хитросплетіннях ще до того, як приступимо до дійсного дослідження відносин між релігією і наукою [2, с. 15]. Дійсно, знання, влада, культ – це ті предмети, які доступні дослідженню як в теології, так і в науці. Знання тісно переплітається із зв'язком, влада – з управлінням, а оцінка людських справ – з етикою і з нормативним боком релігії. Тому, вивчаючи відносини між наукою і релігією, вважає Н. Вінер, доречно переглянути уявлення про ці предмети в світлі досягнень теорії і практики. Можливо, що це ще не буде вивченням самої науки і її відношення до релігії у власному значенні, проте, поза всяким сумнівом, це стане необхідним уведенням до такого вивчення. Суть питання в тому, зауважує Н. Вінер, що поняття Всемогутності й Всезнання насправді є не чудовими ступенями, а лише невизначеними формами виразу дуже великої влади і дуже великих знань [2, с. 21]. Вони виражають відчуття благоговіння, але не є твердженням, яке можна захищати з метафізичних позицій. Якщо Бог перевершує людський розум і не може бути зрозумілим властивими людині формами мислення, то не потрібно утискати Бога в такі форми, які повинні мати певний раціональний зміст. Ті питання, які стосуються заявлених ученим тем – знання, влади, етики – обговорювалися в релігійних творах в теологічному аспекті, але є предметом науки, зокрема кібернетики, що вивчає закономірності зв'язку і управління в машинах і живих організмах. Тому Н. Вінер проводить певні аналогії між кібернетичними ситуаціями і деякими релігійними положеннями.

До виникнення кібернетичної теорії управління процес навчання вважався властивістю, притаманною виключно живим системам, які мають самосвідомість. Завдяки досягненням кібернетики було доведено, що високотехнологічні машинні системи здатні до самонавчання і на підставі минулого досвіду – навіть до самовдосконалення. Окрім того, машини мають здатність відтворювати подібні до себе машинні системи. Н. Вінер звернув увагу на те, що відоме положення релігії про створення Богом людини за своїм образом і подобою, під тиском новітніх досягнень науки має набути нового звучання. Людина як творець, але у порівнянні з Верховним творцем – творець конечний, у межах продовження людського роду має виконувати функцію створення живого за своєю подобою. Але творчі функції людини настільки розвинуті, що вона може розробляти мислячі машини і передає деякі здібності, властиві людині, створеній машині. Головне ускладнення полягає в тому, на думку Н. Вінера,

що такі машини, здатні до самовдосконалення, створюють вже "за своїм образом і подобою" нові машини. Як ставитися до цього факту, якою може бути його інтерпретація з позиції науки і з позиції релігії? Прагнення людей прославити Бога над людиною, а Людини над матерією, природно, пише Н. Вінер, і приводить до припущення, що машина не може створювати інші машини за своїм образом і подобою; ця властивість в якійсь мірі пов'язана з різкою відмінністю живих і неживих систем і в ще більшому ступені з дихотомією іншого роду – з відмінністю між творцем і його творінням. Проте чи так це, задається питанням учений. Тема дуже делікатна, її не слід сприймати дуже серйозно, як реальну модель процесу біологічного відтворення і ще менше як повну модель божественного творення; але до неї не можна відноситися із зневагою [2, с. 24]. Тим більше, що перед людиною постає нова проблема – взаємовідношення людини і машини, яка торкається питань моральних стосунків індивіда і суспільства.

Проблема навчання по відношенню до машин на прикладі навчання іграм, зауважує Н. Вінер, може здатися далекою від релігії. Проте існує теологічна проблема, до якої наведені роздуми мають безпосереднє відношення. Це проблема гри між Творцем та його творінням. Це тема книги Іова та "Загубленого раю". У цих творах Диявол веде гру з Богом, а ставкою є душа Іова чи взагалі душі людей. Але якщо Диявол є створінням Бога, то гра... є грою між Богом і одним з його створінь. Така гра з першого погляду виглядає дуже нерівноправним змаганням. Вести гру проти всемогутнього, всезнаючого Бога – безглузде заняття, а між тим відомо, що Диявол – тонкий майстер інтриг. Бог дійсно знаходиться у конфлікті зі своїм творінням і легко може програти. Проте це його творіння створено ним за власною волею та, мабуть, усю свою здібність діяти має від Бога. Чи може Бог вести серйозну гру зі своїм власним творінням [2, с. 27–28]. Винахідник машин так само присвоїв собі у певних межах функції творця, машини, які грають з людиною і виграють в неї (наприклад, комп'ютерні ігри), реально ставлять проблему переваги машини над людиною. І тоді, підсумовує Н. Вінер, реально постає проблема влади і жадоби до влади передовсім з боку людини-творця, в руках якої нездоланна сила машин і автоматів, а згодом – і з боку створеного людиною машинного розуму. В такому разі повстання машин, про яке ми можемо знати лише з сучасних кінострічок, стає реальним. Н. Вінер випереджував події і дивився далеко в майбутнє, тому він дійшов однозначного висновку, що будь-який винахід людини має оцінюватися не лише з точки зору принципів можливостей його втілення, але також з точки зору того, як цей винахід може і повинен слугувати людині [2, с. 91]. Вчений визнавав необхід-

ність не лише соціальної, а й етичної експертизи технологічних винаходів людства.

Спробуємо продовжити розгляд досягнень науки кінця XX – початку XXI сторіччя у напрямі роздумів Н.Вінера. В сучасних дослідженнях досить часто знаходимо спроби спроектувати деякі нові напрямки порівняльного аналізу науки і релігії на перспективу клонування людини. При цьому виявляються та окреслюються не тільки наукові, а й деякі теологічні проблеми, які виникають у зв'язку з перспективою клонування людини. Реакція на таку можливість у богословських колах не лише негативна. Конструктивне богослов'я, наприклад, вимагає виходу досліджень за межі абстрактного розмірковування про клонування та абстрактних теологічних доктрин у царину культурних та соціально-історичних передумов розгляду питання. Тому діалог науки і релігії з проблеми клонування має обов'язково враховувати особливості міжрелігійного та міжнаціонального характеру [6; 7; 8].

Сучасній людині добре знайомі терміни "клонування" і "клон". Клон – це генетичний дублікат будь-якої конкретної живої істоти, а клонування – природний або штучний, лабораторний процес створення генетичних дублікатів. У 1997 році шотландський ембріолог Ян Уїлмот і його колеги з інституту Росліна оголосили про клонування вівці Доллі за допомогою нової техніки, названої пересадкою ядра (nuclear transfer). Це чудове досягнення науки викликало широкі дискусії на релігійному й етичному ґрунті. Успіх наукової творчості, втілений у клонуванні, підняв важливі богословські питання. Серед яких наступні: чи не змінюється християнське розуміння взаємин між Богом і людиною; чи не змінює перспектива клонування християнський богословський погляд на природу і статус людини у творенні.

У певному значенні перспектива клонування людини не вкладається в розуміння Бога і природи, існуюче в богослов'ї. Зрозуміло, що богословські погляди не узгоджуються з науковими, наприклад, перспектива клонування не вкладається в богословське розуміння взаємостосунків Бога з людиною і світом. Оскільки християнська думка завжди турбувалася проблемами походження світу і людського життя, клонування людини представляє важку проблему для концепції творення. У деяких інтерпретаціях креаціоністів творчість Бога пов'язується з абсолютною потужністю або всемогутністю. В теології креаціонізму дотримуються буквالیстських поглядів на Писання, тлумачать акт творення як історичну подію, яка відбулася в 4004 році до р. х., коли Бог створив все живе у сучасному вигляді. Більш ліберальні течії розуміють Бога як трансцендентного творця всього. Всі ці погляди об'єднує звеличення творчої сили Творця і визнання абсолютної залежності творення від Божого благовоління.

Уміння клонувати тварин, а в майбутньому, можливо, і людину, є безпрецедентним затвердженням творчої здатності людини. Люди творять життя, не відтворюючи, а продукуючи живі істоти, вибираючи їх генетичні особливості й час народження. Наука і технологія демістифікують створення життя: клонування – це швидше акт творення, ніж природного продовження життя. Клонування кидає виклик богословським положенням про божественну творчість в декількох аспектах. Клонування – це творча сила, сила творення, закріплена в священних міфах за Богом, яка тепер стала надбанням людини. Абсолютна залежність життя від творчої активності Бога сприймається по-новому після усвідомлення того, що життя може виникнути як результат випадених людиною технологій.

Звичайно, можна зауважити, що божественна творчість є джерелом життя, тоді як клонування – це створення живих істот в лабораторії. Проте клонування є посяганням людини на творчу силу, раніше приписувану винятково Творцю. Творча здатність людини, проявлена в клонуванні, підтверджує і частково міняє християнське формулювання взаємостосунків людини і природи. Завдяки успіхам генетики, людина може маніпулювати природою, але цією природою є і сама людина. В рамки християнської думки цілком укладається те, що людина як вінець творення, несе на собі відповідальність за владу над природою і що вона використовує цю владу, щоб маніпулювати нею. Проте й людина піддається тим самим маніпуляціям, що і природа [4]. Влада людини примножується з настанням ери клонування, але водночас і сама людина стає такою ж уразливою і генетично піддатливою, як клонована вівця або рослининий продукт генної інженерії.

Виникнення сучасної науки в XVII столітті співпало з часом, коли культурні й релігійні погляди на природу стали допускати контроль над нею та її перетворення. Влада над природою як богословська інтерпретація відповідальності людини за природу з Книги Буття, трансформувалася в світогляд, що не заперечував людського панування над природою. Клонування людини і генна терапія припускають, таким чином, людську здатність контролювати природу і маніпулювати нею для досягнення будь-яких цілей. Інакше кажучи, сучасна генетика підтверджує традиційний погляд на взаємостосунки людини і природи.

З іншого боку, клонування людини змінює погляди на відносини людини і природи. В рамки християнської думки цілком укладається те, що істоти, яких теологи, зокрема, Карл Барт, називають вінцем творення, несуть на собі відповідальність за владу над природою і що вони використовують цю владу, щоб маніпулювати нею. Влада людини примножується з настанням ери клонування, але

одночасно і сама людина стає такою ж уразливою і генетично піддатливою, як клонувана вівця або рослинний продукт генної інженерії.

На думку дослідників цього питання, існує два головні ускладнення, які не дозволяють науці клонування і християнству порозумітися [7; 8]. По-перше, клонування робить замах на той творчий рівень, який традиційно відводиться виключно Богу як всемогутньому джерелу сущого. Перша проблема зажадає перегляду відносин з Богом, як розуміють їх християни. В певному значенні люди втрачають відчуття залежності від Бога в створенні людського життя. По-друге, перспектива клонування людини створює напругу в богословській антропології. Досягнення в клонуванні укріплюють статус людини і одночасно перетворюють її на такий самий об'єкт маніпуляції, яким є тварини і рослини. Недивно, що стикаючись з подібними труднощами, деякі християни вибирають альтернативу конфлікту або незалежності у відносинах науки і релігії.

І все ж таки на проблему клонування людини є конструктивна реакція богословів. Деякі теологи вважають, що клонування не є перешкодою для діалогу або інтеграції науки і релігії. Прикладом конструктивного порозуміння може служити розгляд проблеми клонування при рішенні такого умоглядного богословського питання як існування у клонів душі. Зрозуміло, що з богословської точки зору людська душа не утворюється з ДНК, вона не є метафізичним доповненням до тіла і не є наперед визначена генами, і ставлення людини до Бога також не визначається ДНК. Тобто ідеї генетичного детермінізму не працюють при розв'язанні цього питання. Праці Теда Пітерса і Роналда Коул-Тернера, спеціалістів з цих питань, доводять, що розмова про клонування в науці й теології набагато складніша [6; 8]. Конструктивний діалог про клонування не обов'язково означає схвалення клонування. Учасники дискусій намагаються розібратися в цих проблемах і виражають сумніви з приводу клонування. Через діалог можна краще зрозуміти роль культурних передумов в наукових і богословських інтерпретаціях теми клонування.

Важливе значення для розв'язання проблеми клонування має "публічне обговорення, – вважає теолог і знавець цієї проблеми Ненсі Хоуел, – яке піднімає важливе питання про те, що значить бути людиною" [5]. Наприклад, немає ніяких підстав вважати, що будь-хто з людей не може бути зредукований до генетичного рівня або навіть до поєднання генів, середовища і окремих процесів в клітинах. Не слід думати, що клони наділені меншою свободою волі та дій, ніж звичайні люди. Згадаємо ідеї філософії Альфреда Вайтхеда, який описував людей як особистостей, здатних до самовизначення і самостворення. Вайтхед вважав, що люди-

на враховує своє середовище, минуле і відносини, в яких вона бере участь, у міру того як творить свою особу. Він не заперечував той факт, що люди визначаються середовищем, історією і відносинами, але говорив, що вони самі визначають, як їм прийняти ці впливи, що формують їх життя. Клони також самовизначаються в межах формуючих впливів, і тут генетика, теологія і філософія можуть знайти загальну мову [5].

Тед Пітерс пише про свободу і детермінізм в світлі останніх відкриттів в генетичних технологіях [8]. Він описує свободу як функцію самозвеличання, а не як щось самостійне. Свобода, на думку Т. Пітерса, це раціональне самовираження в діяльності, пов'язаній з наміром, рішенням і відповідальністю. Свободу не можна приписати біологічним процесам або редукувати до природного індетермінізму. Продуктивними в розглядуваному аспекті ідеями є етичні засади критичного раціоналізму К. Поппера. Тобто експансія критичного раціоналізму К. Поппера в сферу практичної філософії, до якої відноситься проблема свободи, здійснюється на основі етичного раціоналізму, який в цілому керується критичною, а отже, раціональною, установкою в усіх життєвих справах. Етичний раціоналізм К. Поппера є гуманістичною етикою індивідуалістичного ґатунку, в рамках якої критична установка стає етичним обов'язком кожної людини, а раціональне аргументування є засобом мирного вирішення конфлікту. Основні етичні максими К. Поппера у філософії і методології науки визначаються принципами інтелектуальної скромності і чесності, орієнтацією на регулятивні ідеї істини, ясності, об'єктивності, критики. А в соціальній філософії основним етичним приписом є відмова від насильства: в цілях раціонально-гуманного, без силля, врегулювання конфліктів треба, за словами К. Поппера, "убивати теорії замість людей". Загальна відмова від насильства включає вимогу раціонально-критичного аргументування як універсальний спосіб розв'язання суперечок, крім того, він припускає і певну заборону на соціально-політичні революції, оскільки останні, як правило, не обмежуються просто обговоренням і вбивством теорій. Як й індивідуальна етика, соціальна етика К. Поппера є по суті етикою конфлікту. Конфлікти повинні врегулювати раціонально, тобто за допомогою критики, і бути двигуном суспільного прогресу, але у жодному випадку не повинні недооцінюватися, ігноруватися або придушуватися.

Свобода – одне з найважливіших понять для інтерпретації природи і гідності клонованих людей в християнській теології, але, очевидно, проблема свободи у даному вимірі також на боці тих, хто має знання і бажання здійснювати клонування. Філіп Хефнер є автором важливої аргумента-

ції для сучасного богослов'я на користь захисту свободи дослідників, які займаються клонуванням людей [7]. Він дає інтерпретацію людини як створеного співтворця. Концепція створених співтворців є тлумачення Хефнером Книги Буття, де сказано, що людина створена за образом і подобою Божою. Хефнер вважає, що таке розуміння людини необхідно почати з того, що Бог є творець, а потім побачити подібність Божу в творчій здатності людини. Створений співтворець, з одного боку, залежить від Бога в своєму існуванні, бо він створений. З іншого боку, створений співтворець може творити, але його творча здатність відрізняється від божественної, по-перше, тому що створений співтворець не в силах повторити божественний акт творіння "з нічого", і по-друге, тому що людська творчість амбівалентна і може переслідувати як добру, так і погану мету [7]. У статті, написаній незабаром після появи вівці Доллі, Хефнер стверджував, що клонування не є гра в Бога, а слідування власному призначенню створеного співтворця, яким і замислив людину Бог. Розуміючи, що людська творчість може йти як у зло, так і в благо, Хефнер обережний в своїх висловлюваннях і вважає, що всяке клонування або генна технологія є прикладами божественного задуму. Етична подвійність людської творчості примушує людей бути вдумливими і самокритичними при вживанні досягнень генетики. Хефнер вимагав, наприклад, пошани до внутрішньої цінності природи, бо клони також відображають образ Божий і наділені душею. Саме тому, що людські вчинки вільні, люди відповідальні перед Богом і людьми за те, як вони ведуть своє життя. В інтерпретації Хефнера клонування є природним процесом, тому і людина є природою, яка клонує природу [7].

Коментар Хефнера у концепції створених співтворців акцентує увагу на проблемі цінності людини. Роздуми про клонування людини ставлять питання про те, що цінується в людині. Клонування здатне підсилити глибоко вкорінену в людині схильність до диференційованої оцінки іншої людини. І хоча конструктивний богословський діалог з наукою поки що не привів до рішення проблеми, чи можна клонувати людей, проте, обговорення головних богословських концепцій, які торкаються людської природи, дозволяє знайти ключові проблеми, які вимагають розв'язання. Будь-яку дискусію про клонування людини слід вести з урахуванням релігійного плюралізму та відмінностей в світогляді людей. Лише християнського світогляду недостатньо, щоб залучити світову спільноту до рівноправного обговорення проблеми. Діалог, відкритий різним культурним і релігійним традиціям, має бути налаштований на формування консенсусу, заснованого на таких визначеннях людини, людства і суспільства, які дозволять

ухвалити компетентні рішення щодо генетичних досліджень і біотехнологій.

За Фройдом, історія науки є історією прогресуючого відчуження: відкриття Галілея продемонстрували, що людина не є центром планетарної системи, Дарвін показав, що людина – всього лише одна з біологічних істот, які заселяють землю, а сам Фройд виявив, що свідомість є лише частиною несвідомого. Однак зміна сучасних уявлень про реальність передбачає зворотне: у світі, заснованому на нестабільності й творенні, людство знову опиняється у самому центрі законів світобудови [3, с. 52]. Багатоваріантне бачення світу, засадниче для науки, з необхідністю відкриває перед людством можливість вибору – вибору, який означає й етичну відповідальність.

Оскільки наука все більше звертається у пошуках істини до інших форм усвідомлення світу, то розуміння істинності має відноситися до більш глибокого, ціннісно навантаженого рівня. Перед сучасною наукою постають такі граничні питання, на які неможливо відповісти за допомогою наукового методу, вони є по суті онтологічними та екзистенційними питаннями. Остання третина ХХ ст. дає поступове усвідомлення того, що наука не настільки об'єктивна, а релігія не настільки суб'єктивна, як вважалося раніше. Постнекласична наука і філософія науки довели вагомую роль теоретичних припущень, інтерпретацій, концептуальних моделей для формування уявлень про ті об'єкти, що не проявляються у безпосередньому сприйнятті. Багато хто з філософів релігії, богословів так само вважають, що релігійна віра інтерпретує досвід і співвідноситься з ним аналогічно до наукових теорій. Тобто релігійні дані зумовлені концептуальними науковими інтерпретаціями. Дослідницький потяг існує в обох галузях, тому й наукові критерії узгодженості, всебічності, плідності знаходять паралелі й у релігійній думці. Подібні аргументації йдуть на користь моделі діалогу як такої, що може достатньо конструктивно працювати в сучасному контексті. Діалог дає можливість плідно розвиватися кожній з цих галузей людського знання і культури, реагуючи на досягнення одна одної. Наприклад, сьогодні розвинена практика, яка дозволяє переформулювати богословські положення у відповідь на наукові відкриття, тим більше, що в деякому сенсі навіть можна говорити про тенденції формування нової цілісності світобачення на підставі доповнюваності наукової та релігійної картини світу.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Винер Н.* Кибернетика. / Н. Винер. – М.: Прогресс, 1988. – 547 с.
2. *Винер Н.* Творец и робот: Обсуждение некоторых проблем, в которых кибернетика сталкивается с религией / Н. Винер. – М.: Прогресс, 1966. – 103 с.

3. Пригожин И. Философия нестбильности / И. Пригожин // Вопросы философии. – 1991. – № 6. – С. 45–53.
4. Сидоренко Л. И. Методологическое измерение этоса постнеклассического биологического исследования / Л. И. Сидоренко // Культурный контекст соціальної самоорганізації : Збірник наукових праць. – К. : ВПЦ "Київський університет", 2006. – С. 184–192.
5. Хоуэлл Н. Вопрос о клонировании человека в диалоге науки и религии / Н. Хоуэлл // Наука и вера. Проблема человека в науке и богословии. – СПб. : Высшая религиозно-философская школа, 2001. – № 4. – 60 с.
6. Cole-Turner Ronald. "At the Beginning". Human Cloning: Religious Responses. – Westminster John Knox Press, 1997.
7. Hefner Philip. "The Evolution of the Created Co-Creator". Cosmos as Creation: Scien and Theology in Consonance. – Minneapolis : Fortress, 1993.
8. Peters Ted. Playing God? Genetic Determinism and Human Freedom. – London and New York : Routledge, 1997.

Шашкова Л. Человек как творец и творение: аксиологический аспект научных и бого-

словских диалогов. В тематике современного дискурса науки и религии сделан акцент на проблеме ценностей, а именно, что касается осознания творческой сущности человека. Рассмотрены взгляды Н. Винера на отношения человека и машины как творца и его творения и расширение этой темы в контексте проблемы клонирования.

Ключевые слова: наука и религия, творец и робот, клонирование.

Shashkova L. Human as creator and the creation: value aspect of scientific and theological dialogues. The topics of the modern discourse of science and religion in particular focus on the problem of values. There are analyzed the N. Viner's approaches to the relationship between man and machine as the creator and his creation and modern views on the issue of cloning.

Keywords: science and religion, creator and robot, cloning.